

Goed is fout en fout is goed. In Groningen is alles anders

G. R. ZONDERGELD

Van Berkel heeft een omvangrijk boek geschreven, dat niemand die het leest onberoerd kan laten.

De auteur legt in zijn inleiding uit, waarom hij zo uitvoerig te werk is gegaan: in de details komt de universiteit pas goed tot leven. Niemand zal ontkennen, dat details onbelangrijk zijn, maar dan moeten die wel goed gepresenteerd worden. Het lijkt een onbelangrijk verzuim, maar het gemis van een zaakregister doet zich overduidelijk voelen. Een simpel voorbeeld: schrijft Van Berkel nu wel of niet over het eerste illegale studentenblad uit 1940? Dat is niet eenvoudig te vinden. Hij verdrinkt bovendien de lezer in feiten, die niet in de tekst zijn opgenomen, maar in de tachtig bladzijden noten zijn weggelaten. Verwijzingen naar eerdere auteurs zijn daarentegen rijkelijk spaarzaam. Zo neemt hij veel gegevens over van Elizabeth Visser en Lies Boiten, die eerder dit onderwerp beschreven, zonder naar hen te verwijzen.

Maar het is hier niet de plaats om methodische discussies aan te gaan. Veel belangrijker is het om de opzet, de teneur van dit boek ter discussie te stellen. Dat wil de auteur ook, dat zegt hij immers in zijn inleiding. De historici die hem voor zijn gegaan in de beschrijving van een universiteit tijdens crisis- en bezettingstijd hebben, zo meent hij, geen universiteitsgeschiedenis geschreven, maar slechts een bijdrage geleverd aan de bezettingsgeschiedenis. Zij belichtten de rol van de universiteit vanuit het perspectief van de oorlog en hadden daarom geen oog voor het al voor de oorlog ingezette transformatieproces van de universiteit, dat pas in de jaren zestig een eindpunt zou vinden. Van Berkel kiest er voor echte universiteitsgeschiedenis te leveren. Niet de context is dus van belang, maar het autonome proces van de universiteit, die van kleine, elitaire instelling veranderde in een instituut voor massaal hoger onderwijs. De gebeurtenissen op de universiteit in de oorlog zijn niet te begrijpen zonder uit te gaan van die verandering. Natuurlijk, zo zegt Van Berkel, was de oorlog niet zonder invloed, maar zij was niet meer dan 'een episode in een proces dat een veel langere duur had.' (8) De schrijver toont zich in dit uitgangspunt een volgeling van de continuïteitsthese van Hans Blom. Niet in alle opzichten is Van Berkel een volgeling van Blom. Oordelen worden door hem bepaald niet geschuwd. Het is niet de eerste taak van een historicus om te oordelen, zo stelt hij, maar zeker bij de behandeling van deze tijd kan hij het beoordelen van het gedrag van de universitaire bestuurders, docenten en studenten niet uit de weg gaan. (536) Bij de beantwoording van die beoordelingsvraag is de schrijver in zijn eigen val gelopen en dat maakt zijn boek, dat in detail hier en daar zeker nuttig is, tot een complete farce. Door de geschiedenis van deze universiteit zo veel mogelijk te

isoleren van de historische context, was het hem onmogelijk het handelen van zijn actoren goed te duiden.

Het hoofdthema van zijn boek is het streven, al van ver voor de oorlog, van docenten en studenten naar het creëren en in standhouden van de universitaire gemeenschap volgens traditionele principes. Dit ideaal, dat als een bestaand gegeven door docenten en studenten werd beleefd, was in de ogen van Van Berkel een typische academische illusie. Die gemeenschap bestond helemaal niet, want tussen docenten en studenten gaapte een wijde kloof en ook onderling bestond er geen eenheid. De derde categorie, het college van curatoren, krijgt bij Van Berkel de hoofdrol. Ook tussen curatoren en hoogleraren bestond zoets als een standsverschil, terwijl bovendien de curatoren hetzij door afgelegen te wonen (president-curator E. van Welderen Rengers) of door hun eigenlijke werk (burgemeester van Groningen P. Cort van der Linden, commissaris van Groningen J. Linthorst Homan) veel te ver van de universiteit verwijderd waren. Daardoor werd hun ambtelijke secretaris J. L. H. Cluysenaer in feite naast de rector de belangrijkste bestuurder van de universiteit. Cluysenaer, een typische aanpasser, wordt zo de hoofdfiguur van het boek.

De curatoren en de meeste hoogleraren pasten zich aan de door de bezetting veranderde omstandigheden vrij gemakkelijk aan of sputterden soms een beetje tegen. Onder de hoogleraren ontstond vrij laat een landelijk georganiseerd hooglerarenverzet, dat volgens de schrijver uitging van de illusie van de universitaire gemeenschap. Een aantal Groningse hoogleraren was hierbij actief en sommigen van hen verloren hierdoor hun positie. De overgrote meerderheid van de studenten ging ook uit van de fictieve gemeenschap. Hun leiders, in de eerste plaats bestuursleden van de corpora, deden uit dien hoofde een beroep op de studenten om in verzet te komen, met name bij de kwestie van de loyaliteitsverklaring in het voorjaar van 1943. Maar omdat volgens Van Berkel die gemeenschap niet bestond, niet kon bestaan tussen rijke, traditionele corpsstudenten en arme, moderne nihilisten, was hun beroep op die gemeenschap vals. En hiervan werden die arme studenten de dupe. Zij waren zich immers van geen kwaad bewust, toen zij om verder te studeren zich tegenover de Duitsers loyaal wensten te gedragen. Zij bezochten immers de universiteit uitsluitend om een vak te leren en hadden geen boodschap aan vage, academische waarden, die niet eens bestonden. De enige twee leden van de protestantse vereniging VERA, die de verklaring tekenden, behoorden dan ook tot de randfiguren van dat corps. (331)

Het wonderlijke is nu, dat de auteur zich helemaal niet heeft afgevraagd of er wellicht ook van andere motieven bij het niet-tekenen van de verklaring werd uitgegaan dan alleen van de idee van *de civitas academica*: afkeer van het nationaal-socialisme en het antisemitisme; weerzin tegen een harde bezetter, die zonder aanleiding ons land had veroverd om het vervolgens aan zijn ideologie te onderwerpen in strijd met alle internationaal erkende oorlogsregels; misschien gewoon Nederlands nationalisme of mogelijk zelfs internationaal gericht socialisme of misschien zelfs wel overtuigd christelijk geloof? Bij Van Berkel

lijkt het wel alsof het Groningse universitaire leven (als dat al bestond) zich in de jaren 1940-1945 in een compleet luchtledig afspeelde, ja, curieus genoeg in een totaal geïsoleerde universitaire gemeenschap. Hier is Van Berkel nu in zijn eigen val gelopen.

Juist Van Berkel schept een aparte universitaire gemeenschap volmaakt los van de Nederlandse en de Europese samenleving. En hij doet dat dan merkwaardig genoeg om zijn troetelkinderen, de arme tekenaars, die juist volgens hem niet uitgingen van een universitaire gemeenschap maar van een Nederlandse maatschappij, zo veel mogelijk te sauveren. Hij ziet dus niet, dat er zoiets als een Nederlandse staat of misschien zelfs wel gemeenschap bestond, waarvan ook nog een regering functioneerde (niet in Den Haag, maar in Londen!), waarnaar door heel veel Nederlanders werd geluisterd. Dat had allemaal niets met de universiteit te maken, maar die regering riep nu juist wel de studenten op zich tegen de Duitsers en hun collaborateurs te verzetten. De niet-tekenaars voelden zich verbonden met de Nederlandse gemeenschap zoals die door Londen werd gerepresenteerd, terwijl de tekenaars zich nadrukkelijk loyaal toonden tegenover de bezetters en het collaborateursbewind in Den Haag.

Hoe merkwaardig Van Berkel soms redeneert, mag blijken uit zijn behandeling van een van de eerste drama's op de Groningse universiteit in de oorlog, de arrestatie en de daarop snel gevolgde dood van een van de volgens velen populaire docent, de hoogleraar voor wijsbegeerte Leo Polak. Op last van de bezetter werden in november 1940 bij de Groningse universiteit zes joodse personeelsleden van hun functie ontheven, waaronder Polak. Cluysenaar en Cort van der Linden wisten te voorkomen, dat de studenten in staking gingen zoals in Delft en Leiden. Omdat er nog niet direct van ontslag sprake was, greep Polak de gelegenheid aan om per brief bij zijn collega's en bij curatoren te protesteren tegen het feit, dat hij niet meer voor bijeenkomsten werd uitgenodigd en ook niet meer in de agenda was opgenomen als docent. Nadat de pro-Duitse rector J. M. N. Kapteyn een van deze brieven aan de SD in handen had gespeeld, werd Polak in februari 1941 gearresteerd en uiteindelijk in december van dat jaar in Sachsenhausen vermoord. (206-216) Na de oorlog werd Kapteyn hiervoor ter verantwoording geroepen, waarbij hem verraad werd verweten. Van Berkel vraagt zich nu af of dat verwijt, waarvan hij overigens werd vrijgesproken, wel terecht was en komt vervolgens na veel omhaal van woorden tot de originele conclusie, dat Kapteyn wel grote onzorgvuldigheid en nalatigheid kon worden verweten, maar dat de werkelijke schuldige toch eigenlijk het slachtoffer zelf was. Het was de ergernis van de Duitsers vanwege zijn protesten (curator Rengers vond die ergernis heel begrijpelijk), die Polak achter de tralies bracht, 'maar Polak heeft ook niets gedaan om die ergernis te voorkomen, integendeel zelfs, zijn roekeloze, bijna provocerende optreden leek wel bedoeld om de Duitsers te tarten.' Hij verklaart het 'Verhalten' van Polak niet uit begrijpelijke woede en verbittering over de behandeling die hem werd aangedaan, maar uit het feit dat Polak nu eenmaal meer dan normaal aan zijn lesgeven gehecht was, dat hij absoluut niet wilde missen. Niet het schrijven van boeken, maar het voordragen

van teksten vormde volgens Van Berkel de vervulling van zijn bestaan. Hij zocht daarom de confrontatie met de Duitsers en greep in het concentratiekamp zijn kans om nog een aantal keren, althans volgens de verhalen, college te kunnen geven. Het recht stond dan wel aan zijn kant, zo geeft Van Berkel wel toe, maar het was 'naïef en misschien ook onverantwoordelijk te menen dat alleen het recht telde.' (216) Toch meent Van Berkel, dat er eigenlijk van een geluk bij een ongeluk kon worden gesproken. Als filosoof was Polak namelijk uit de tijd geraakt, de studenten liepen bij hem weg. Hij geloofde ook niet meer in zichzelf, zo denkt Van Berkel uit zijn dagboek te moeten concluderen en bovendien had hij in jaren niets meer geschreven. Op dit punt vergist Van Berkel zich, nog in 1936 verscheen een boek van zijn hand en na de oorlog zou het vervolg op zijn proefschrift postuum verschijnen. Eigenlijk vond Polak volgens Van Berkel pas rust in het concentratiekamp, waar deze 'dwangmatige, neurotische figuur', die altijd ontevreden met zich zelf was, niet meer zelf hoefde te denken, maar waar voor hem werd gedacht. 'Zijn eind was tragisch, maar het heeft', volgens hoogleraar Van Berkel, 'zijn carrière gered.' Eind goed, al goed dus.

Dat Visser, Jacques Presser en Boiten het respectievelijk in 1964, 1965 en 1980 heel anders zagen, zal men wel van mij willen aannemen. Blijkbaar moet men op een wat grotere afstand in de tijd staan om zulke interessante visies als die van Van Berkel te kunnen ontwikkelen.

Kapteyn was volgens Van Berkel dus min of meer onschuldig aan de dood van zijn collega, waarmee hij het voor de oorlog goed had kunnen vinden. Hij zal zich, zo meent ook Van Berkel, niet erg druk hebben gemaakt over dit drama, omdat hij als nationaal-socialist de verwijdering van de joden uit de samenleving alleen maar kon toejuichen. Reeds voor de oorlog stond hij in nauw contact met uitgesproken nazi-geleerden als Conrad Borchling en Arend Lang (beiden SS-er) en had hij zich vermoedelijk in het geheim aangesloten bij de Duitse Allgemeine SS. Daarnaast werd hij lid van de Nederlandse (Germaanse) SS en van een hele reeks collaborateursorganisaties, waaronder ook de NSB. Door toedoen van de bezetters werd hij in 1940 en 1941 tegen de regels in tot rector benoemd, terwijl hij in 1943 al boven de zeventig jaar oud nog eens werd belast met een echte nazi-leerstoel voor volkskunde. Zijn belangrijkste taak als collaborateur was het nazificeren van de universiteit, maar tevens probeerde hij ook als leider van Saxo-Frisia, een mantelorganisatie van de Nederlandse SS en ondergeschikt aan Das Ahnenerbe, de culturele organisatie van de Duitse SS, de geleidelijke annexatie van de noordelijke provincies door Duitsland voor te bereiden. Van Berkel stelt dat allemaal onschuldiger voor. Hij schetst Kapteyn als een onnozelaar, een kamergeleerde die van politiek niets wilde weten, maar die zich door de sluwe SS-leiders Henk Feldmeijer en Herman van Houten op sleeptouw had laten nemen zonder dat zij ook maar gezegd hadden dat zij tot de SS behoorden. Alsof Kapteyn niet al lang daarvan op de hoogte was!

Van Berkel noemt de opzet van Saxo-Frisia, het uitwissen van de aparte culturele verschillen tussen de Friestalige en de Nedersaksischtalige gebieden in Nederland en Duitsland op zich zelf 'een nog vrij onschuldig idee.' Inderdaad is

in de bladen van Saxo-Frisia geen directe, openlijke propaganda voor het nationaal-socialisme te vinden (uitgezonderd dan in het Friese blad *It Fryske Folk!*), maar de hele ideologisch bepaalde manier van het presenteren van volkskunde en regionale cultuur spreekt duidelijke taal. Bovendien behoorden de medewerkers vrijwel allemaal tot de NSB of de SS.

De onderlinge verdeeldheid, geen onbekend verschijnsel in de Nederlandse collaborateurswereld, wordt door Van Berkel wel gesignaleerd, maar niet echt begrepen. Zo neemt hij het argument van Kapteyn, om de theologie-student J. J. van Weringh niet in het bestuur van Saxo-Frisia op te nemen, hij zou anti-Duits zijn, voor waar aan. (221) Maar Van Weringh was al sinds de vroege jaren dertig fascist en later nationaal-socialist.

Waar hij maar kan, probeert Van Berkel NSB-ers als betrekkelijk onschuldige lieden voor te stellen, die het eigenlijk allemaal niet zo erg bedoelden. Zo zegt hij, dat de leden van het Nationaal-Socialistisch Studentenfront eerder door 'ressentiment tegen hun sociale omgeving' bezielde waren dan door een 'gemeenschappelijke politieke ideologie.' (246) Met die sociale omgeving doelt hij dan weer op het corps en de universitaire gemeenschap. Maar als een prominent corpslid in een café het aan de stok krijgt met Duitse soldaten, dan wordt daarvan door Van Berkel gezegd, dat de student zich misdroeg. (202) Hoezeer Van Berkel de oorlogperiode vanuit het gezichtspunt van de heersende autoriteiten wil bekijken, blijkt ook uit zijn beschrijving van de verduisteringsmaatregelen, waarvan hij stelt, dat die bedoeld waren 'om vijandige vliegtuigen geen oriënteringsmogelijkheden te bieden.' (238) In verband met de befaamde moordaanslag op de pro-Duitse generaal H. A. Seyffardt door de verzetsmensen G. Kastein en J. Verleun zegt hij snerend, dat Kastein 'meende hiermee de goede zaak te dienen.' (309) Overigens was Seyffardt geen minister van oorlog in een kabinet- Mussert, zoals Van Berkel schrijft.

Kapteyns opvolger als rector, de NSB-er H. M. de Burlet komt er bij Van Berkel wel bijzonder goed af. Hij behoorde, zegt Van Berkel, tot de coryfeeën van de Groningse universiteit, hij was een zeer goed docent en uiterst populair bij de studenten. Hij was al voor de oorlog Duitsgezind en werd in 1941 lid van de NSB. Tegen alle regels in liet hij zich tot drie keer toe door de bezetters tot rector aanstellen. De nazificeringspolitiek van Kapteyn zette hij krachtig door en in de kwestie van de loyaliteitsverklaring stond hij geheel aan Duitse zijde. Van Berkel concludeert: 'Men kan de politieke overtuiging van De Burlet verwerpelijk vinden, maar men zal een gevoel van bewondering of in ieder geval respect voor de rechtlijnigheid waarmee hij zijn keuzes doordacht en er aan vasthield, niet kunnen onderdrukken. ... Het gaat misschien te ver om te zeggen dat hij politiek 'fout', maar moreel 'goed' was.'

Van Berkel schrijft dit naar aanleiding van kritiek van De Burlet op studenten, die de loyaliteitsverklaring hebben getekend, maar protesteren tegen hun inschakeling bij het graven van verdedigingswerken. (396) Als U dit 'slavenwerk' niet wilt, schreef De Burlet hen, dan kunt U nog altijd soldaat worden. 'Hier

sprak de vader', schrijft Van Berkel geroerd, 'die een zoon had die ... in 1943 ergens op de Balkan was gesneuveld.'

Ook de president-curator baron Rengers wordt door Van Berkel positief beoordeeld. Zo stelt hij, dat het naoorlogse beeld van deze typische aanpasser bepaald onrechtvaardig was. Wellicht heeft hij daarin in zoverre wel gelijk, als hij het lot van Rengers, die na de oorlog zijn functie verloor, vergelijkt met dat van de twee andere belangrijke aanpassers Cluysenaer en Cort van der Linden, die hun functies konden behouden. (418-419) Van een uitgesproken nationaal-socialist als de dubieuze archeoloog Assien Bohmers, die door de bezetters aan de Groningse universiteit was benoemd, zegt hij alleen maar voorzichtig, dat deze 'op zijn minst verdacht' was. (346)

Van Berkel draagt zijn empathie met ieder, die op een of andere wijze aan de pro-Duitse kant stond het meest onomwonden uit met betrekking tot de tekenaars van de loyaliteitsverklaring. De nihilisten werden volgens hem het slachtoffer van de erecode van de corpora. Hij beweert dan, dat het de historicus niet past zich voor een van de partijen uit te spreken, maar hij doet dat wel degelijk. (441) Natuurlijk heeft hij gelijk, als hij bepaalde onrechtvaardigheden aan de kaak stelt, maar daarmee kan niet de hele zuivering worden veroordeeld. In Groningen tekenden minder dan 10% van de studenten, een overduidelijke minderheid. Die anderen volgden dus de parolen van Londen, het algemene verzet, het studentenverzet of simpel hun eigen geweten.

Het was dus helemaal niet vreemd, om niet te tekenen. Van Berkel noemt de verklaring inhoudelijk zonder betekenis, maar dat is regelrecht onjuist: men verklaarde zich te zullen houden aan de heersende nazi-wetgeving en niets te zullen ondernemen tegen de bezetters. Deze verklaring was strijdig met het volkenrecht, zoals ook de bezetting dat was, al beweert Van Berkel dan het tegendeel. (469)

Uiteindelijk viel het resultaat van de zuivering heel erg mee, moet ook Van Berkel toegeven. (442-443) Schandelijk vindt hij het echter, dat de studenten, die zich uit angst voor werk in Duitsland hadden gemeld, niet gestraft werden omdat zij in Duitsland zoveel geleden hadden. Vreemd, dat hij voor de dwangarbeiders geen verzachtende omstandigheden wil laten gelden, maar wel voor de loyale tekenaars.

Dat de auteur harde oordelen niet uit de weg gaat, blijkt uit zijn felle kritiek op de treurige houding, die de faculteit der letteren in 1945 aannam tegenover de ondergedoken Duits-joodse filosoof Helmuth Plessner. (507-508) Dat de historicus P. J. van Winter, die er zich niet voor had geschaamd de Duitse Beauftragte Hermann Conring in 1940 les in Nederlandse geschiedenis te geven, vijf jaar later de anti-nazi Plessner niet als collega wenste, omdat hij Duitser was, is inderdaad een staaltje van schandelijke hypocrisie, waarmee door Van Berkel terecht de vloer wordt aangeveegd.

Concluderend moet ik zeggen, dat ik blij ben met het standpunt van Van Berkel, dat een historicus wel degelijk als rechter mag oordelen over handelingen in het verleden, want als dat niet zou mogen, dan zou ons vak zijn zin dreigen te

verliezen. Het zal de lezer dezes echter duidelijk zijn, dat ik het met veel van zijn oordelen totaal oneens ben.

verliezen. Het zal de lezer dezes echter duidelijk zijn, dat ik het met veel van zijn oordelen totaal oneens ben.

De historisering van de moraal. De Groningse universiteit tussen universiteitsgeschiedenis en bezettingsgeschiedenis

P. A. J. CALJÉ

De titel van dit boek — *Academische illusies* — bevat een fraaie dubbelzinnigheid. Je zou vermoeden dat de illusies waar het om gaat verwijzen naar de illusies die de universiteit koesterde ongestoord voort te kunnen gaan met haar werk en buiten de politiek te kunnen blijven. Deze ondertonen zitten inderdaad wel in het boek, maar zij maken er niet de kern van uit. Het centrale thema van het boek is het streven naar ‘academische gemeenschap.’ Van Berkel schetst de opkomst van die gedachte in de jaren dertig als reactie op de tijd van crisis en internationale dreiging, vervolgens hoe grote delen van de Groningse universitaire gemeenschap zich aan dit idee vastklampten in de tijd van de bezetting en tenslotte hoe die gedachte als een leidend beginsel functioneerde bij de zuiveringen na de oorlog. En de auteur is in zijn conclusie duidelijk: die gedachte bleek een illusie te zijn. Voor een belangrijk deel moet de geschiedenis van de Groningse universiteit in oorlogstijd als de geschiedenis van die illusie begrepen worden.

Op basis van dit *Leitmotiv* heeft Van Berkel een belangrijk en origineel boek vol paradoxen geschreven. Ieder die zich met de universiteiten in de Tweede Wereldoorlog bezig houdt moet zich uiteraard verhouden tot de discussie over goed en fout in de Tweede Wereldoorlog en de visie die Blom daarop ontwikkeld heeft. Dat blijkt ook als we overzien wat er de laatste tijd over de universiteiten in de Tweede Wereldoorlog geschreven is. Knegtman heeft een Blommiaans boek over de Universiteit van Amsterdam geschreven, waarin de oorlogsgeschiedenis ingebed wordt in een ruimere periode van 1935 tot 1950, geheel conform Bloms gedachte dat de Tweede Wereldoorlog niet als een geïsoleerd moment in de Nederlandse geschiedenis begrepen kan worden. Zondergeld daarentegen heeft met elan het aloude goed/foutschema verdedigd in zijn boek over de Vrije Universiteit in de Tweede Wereldoorlog, en Van Deursen is hem daarin bijgevallen in zijn overzichtsgeschiedenis van die universiteit *Een boeksteen in het verzuimd bestel* (Amsterdam, 2005). Van Berkel lijkt zich op het eerste gezicht bij de Blommianen aan te sluiten, maar de originaliteit van het boek is dat er meer aan de hand is.

Op het oog lijkt Van Berkel zich als een degelijk en professioneel historicus op te stellen, die elke periode en zo ook de Tweede Wereldoorlog *sine ira et studio* wil beschouwen. Een dergelijk historicus ziet het niet als zijn taak te oordelen over het verleden en Van Berkel formuleert zijn uitgangspunt in die termen. Hij neemt het zelfbeeld van de actoren in het verleden als uitgangspunt,

De historisering van de moraal. De Groningse universiteit tussen universiteitsgeschiedenis en bezettingsgeschiedenis

P. A. J. CALJÉ

De titel van dit boek — *Academische illusies* — bevat een fraaie dubbelzinnigheid. Je zou vermoeden dat de illusies waar het om gaat verwijzen naar de illusies die de universiteit koesterde ongestoord voort te kunnen gaan met haar werk en buiten de politiek te kunnen blijven. Deze ondertonen zitten inderdaad wel in het boek, maar zij maken er niet de kern van uit. Het centrale thema van het boek is het streven naar ‘academische gemeenschap.’ Van Berkel schetst de opkomst van die gedachte in de jaren dertig als reactie op de tijd van crisis en internationale dreiging, vervolgens hoe grote delen van de Groningse universitaire gemeenschap zich aan dit idee vastklampten in de tijd van de bezetting en tenslotte hoe die gedachte als een leidend beginsel functioneerde bij de zuiveringen na de oorlog. En de auteur is in zijn conclusie duidelijk: die gedachte bleek een illusie te zijn. Voor een belangrijk deel moet de geschiedenis van de Groningse universiteit in oorlogstijd als de geschiedenis van die illusie begrepen worden.

Op basis van dit *Leitmotiv* heeft Van Berkel een belangrijk en origineel boek vol paradoxen geschreven. Ieder die zich met de universiteiten in de Tweede Wereldoorlog bezig houdt moet zich uiteraard verhouden tot de discussie over goed en fout in de Tweede Wereldoorlog en de visie die Blom daarop ontwikkeld heeft. Dat blijkt ook als we overzien wat er de laatste tijd over de universiteiten in de Tweede Wereldoorlog geschreven is. Knegtman heeft een Blommiaans boek over de Universiteit van Amsterdam geschreven, waarin de oorlogsgeschiedenis ingebed wordt in een ruimere periode van 1935 tot 1950, geheel conform Bloms gedachte dat de Tweede Wereldoorlog niet als een geïsoleerd moment in de Nederlandse geschiedenis begrepen kan worden. Zondergeld daarentegen heeft met elan het aloude goed/foutschema verdedigd in zijn boek over de Vrije Universiteit in de Tweede Wereldoorlog, en Van Deursen is hem daarin bijgevallen in zijn overzichtsgeschiedenis van die universiteit *Een boeksteen in het verzuild bestel* (Amsterdam, 2005). Van Berkel lijkt zich op het eerste gezicht bij de Blommianen aan te sluiten, maar de originaliteit van het boek is dat er meer aan de hand is.

Op het oog lijkt Van Berkel zich als een degelijk en professioneel historicus op te stellen, die elke periode en zo ook de Tweede Wereldoorlog *sine ira et studio* wil beschouwen. Een dergelijk historicus ziet het niet als zijn taak te oordelen over het verleden en Van Berkel formuleert zijn uitgangspunt in die termen. Hij neemt het zelfbeeld van de actoren in het verleden als uitgangspunt,